

спостерігаємо візію митця „в обіймах отчини”, коли „скитальна душа” я-героя „по днях утрат, негод і неспокою” [164] повертається на рідну землю.

Картину кінця літа вималював митець у поезії „Минає серпень, минає літо...” [205-206], якою завершується остання посмертна збірка Михайла Ореста „Пізнi вруна” (1965). Цей твір, який був надрукований у „Сучасності” (ч.2, 1963), але чомусь не ввійшов до авторського реєстру збірки, видавці вирішили включити [2, С. 76]. У цьому вірші подибуємо одкровення митця: „З усіх облич, / що має їх світ наш, / буде мені розлучатися тяжко / тільки з ним, / літнім і надвечірнім” [206]. Тут природа персоніфікується, одухотворюється за допомогою різноманітних художніх засобів і прийомів. Власне картина пізнього літа формується з мозаїки різноманітних деталей, які творять нюхові („волосся цвіту пахне медом і літом” [206]), зорові („розлога толока” [205], „могутні будяки” [205], „щитки крупнистого цвіту” [205]) та слухові ефекти (автор акцентує на тиші „світу надвечірнього”: „тиша велика скувала руками своїми любовно кожен листок” [205]; „справляє беззвучний танок мошка” [205]).

Урешті-решт поет формує власну естетичну систему, де всі змисли діють. Митець уміє бачити світ у первозданній чистоті, вміє милуватися красою вранішнього променя і багряною смугою західного сонця, а поетична образність є не самодостатньою, а швидше поштовхом до розуміння настрою ліричного героя: йому ж буває і по-весняному радісно, і по-літньому статечно, й по-осінньому сумно.

Використана література:

1. Бросаліна О. Художньо-естетичні засади неокласицизму і творчість Михайла Ореста та Ігоря Качуровського. – Дис... канд. філол. наук: 10.01.06. – К., 2003. – 217 с.
2. Від Інституту літератури // Орест М. Пізнi вруна. Книга поезій п'ята. – Мюнхен: Інститут літератури ім. М.Ореста, 1965. – С. 76.
3. Глобенко М. Під знаком невмирущого буття (Про збірку М.Ореста “Душа і доля”) // Київ. – 1951. – № 1. – С. 39-42.
4. Дараган Ю. Літо // Київ. – 1956. – № 3. – С. 116.
5. Ільницький М. Замкнене у магії слова // Дзвін. – 1994. – № 4. – С. 21-23.
6. Керлот Х.Э. Словарь символов. – М.: REFL-book, 1994. – 603 с.
7. Москаленко М. Фольклорний алфавіт давньоруського космосу // Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі. – К.: Дніпро, 1988. – С. 6-46.
8. Одарченко П. Михайло Орест (До 35-ліття поетичної творчості) // Українська література: Збірник вибраних статей / За ред. О.Зінкевича. – К.: Смолоскип, 1995. – С. 145-154.
9. Славутич Я. Мислитель у поезії: Михайло Орест // Славутич Я. Мечі і перо: Вибрані дослідження, статті та огляди. – К.: Дніпро, 1992. – С. 290-303.

Коляда В.В.

ІДЕЙНО-ХУДОЖНЯ СПЕЦИФІКА МАЛОЇ ПРОЗИ ДМИТРА МАРКОВИЧА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Розквіт письменницького таланту Д. Марковича збігся з інтенсивним розвитком українського літературного процесу ХІХ – початку ХХ століть. Саме в цей період

домінуючого значення набула мала проза з її лаконічною вагомою структурою, яка чи не найкраще відповідала вимогам часу, виказувала надзвичайну оперативність у складний і напружений час суспільно-політичного життя на межі століть.

У кінці XIX століття першим помітив рух новелістики і дослідив складну діалектику цього жанру І. Франко. “Коли давніша повість чи то новела – не конче натуралістична, а й загалом – усе мала ціхи більш або менше докладно локалізованої події з зав’язкою, і розв’язкою, отже, виглядала як здвигнений після правил архітекtonіки більш або менше солідний будинок, то новіша белетристика робить зовсім інше враження. З верхніх подій в її зміст входить дуже мало, описів ще менше, факти, що творять її головну тему – се звичайно внутрішні, душевні конфлікти й катастрофи” [6, 41, 525].

В прозі цього періоду з’являються такі твори, що якісно відрізняються від традиційного реалістичного письма. Це було однією з прикмет загальної тенденції оновлення художнього мислення доби, носіями якої стала “молода генерація” письменників на чолі з М. Коцюбинським, В. Стефаником та іншими.

З ідейно-тематичного та художньо-естетичного боку твори Д.Марковича стояли в рівні з кращими зразками народницької літератури кінця XIX – початку XX століть.

Але він, як і представники пізнього народництва Б. Грінченко, Олена Пчілка, Л. Яновська, М. Левицький, С. Васильченко, Х. Григоренко та інші прагнув вийти за межі народницької традиціоналістської прози, урізноманітнити всі текстуальні аспекти в своїй творчості.

Про тенденції розвитку художнього мислення в українській літературі на початку XIX століття Т. Гундорова і Н. Шумило зазначають: “...Значна описова, літературна традиція була трансформована письменниками неонародницького напрямку і набувала стильової синтетичності за рахунок активізації оцінного слова. Сповідуючи принцип експресивної естетики, неонародництво виступило проміжною ланкою “старою” та “новою” літературними школами. Спостерігаються дві паралельні тенденції: “нова” школа, сформувавшись у синтетичну систему, надалі розчленовується на односпрямовані стильові течії, тоді як неонародники від етнографізму та натуралізму проступають до синтетичності, кращими своїми зразками змикаючись з модерною літературою” [1, 62].

Д. Маркович увійшов у літературу надрукованими в альманасі “Степ” (1886 р.) творами “Іван з Буджака”, “Два платочки”, “Шматок”, “Омелько Каторжний”, які отримали прихильну оцінку і зажили авторіві славу. У “Нарисі історії української літератури до 1980 року” І. Франко, даючи оцінку альманасу, відзначив: “Гарячим придбанням” Степу “були чотири оповідання Д. Марковича “Из уголовщини”, писані, одначе, українською мовою, в яких автор виявив неабиякий белетристичний талант” [6, 41, 383].

Прагнення письменника вийти за межі традиційної народницької прози помітили критики і дослідники його творчості ще на початку XX століття. Т. Черкаський з цього приводу зазначав: “Формальною стороною ці оповідання є

неабиякий вклад в українську літературу. Стислість, різка окресленість простого не заплутаного сюжету, лаконічність виразу, художність, поруч з надзвичайною економією словесного матеріалу складають дійсну окрасу Марковичевих оповідань” [7, 64]. Критик наголошує і те, що в 80-х і першій половині 90-х ХІХ століття, коли друкувалися найкращі твори Д.Марковича, в літературу тільки входили Т. Бордуляк, М. Коцюбинський, В. Стефаник та інші. “Отже, який крок вперед ці оповідання в порівнянні з оповіданнями наших повістярів 80-ків: це перехід від них до велетів майстрів Коцюбинського і Стефаника” [7, 64]. Такої ж думки дотримується і О. Дорошкевич, аналізуючи творчість Д. Марковича в “Підручнику української літератури”: “Оповідання Марковичеві переносять увагу читача з фабули на психічні переживання героїв. У цих малюнках вчувається вплив нової літературної школи з її пануванням новели, окремого епізоду в сюжеті, психологізму в освітленні” [7, 75].

Найбільш успішно Д. Маркович зреалізував себе як прозаїк у жанрі малої прози. Переважна більшість його творів з жанрового погляду досить однорідна. Хоча при детальному дослідженні відзначаємо такі жанри і їх структурні різновиди: новела, оповідання (т. з. “дрібне”, тип відкритої форми, сатиричне), зразки фрагментарної прози (образок, малюнок, нарис), спогади. Інколи сам автор послуговувався низкою термінів (різдвяне оповідання, справжня подія, спогад, малюнок з життя), якими конкретизував осібність жанрових різновидів в єдиному жанровому ряді. Ті жанровизначення, що їх бачимо в підзаголовках його творів, перегукуються з цілим спектром відповідників творчості і старших представників і письменників його покоління.

Традиційні малі жанри під пером Д. Марковича, як і інших письменників означуваного періоду, структурно урізноманітнюються, стає гнучким, виявляючи нові можливості. Зберігаючи риси реалізму ХІХ століття вони тяжіли до фрагментарної прози і настроєвістю, і зображенням переважно однієї ситуації, випадку, фрагменту з життя. Однак, воно ще не має за І. Денисюком “суворої організації новели” [2, !]. Цей різновид малої прози досить поширений у творчому доробку представників пізнього народництва Т. Бордуляка, М. Левицького, Є. Ярошинського, Б. Грінченка, Л. Яновської і Д. Марковича.

Майже кожного з цих авторів вульгарно-соціологічна критика безпідставно звинувачувала в надмірній увазі до побутовізму, співчутливого ставлення до “маленьких” людей, часом з позиції “надкласового гуманізму”.

У центрі оповідань Д. Марковича дійсно, проста людина з її буденними клопотами і незначними, на перший погляд, але часто визначальними в її житті епізодами, випадками бо вони виповнюють її світ (“Два платочки”).

Показовим є те, що вже в ранніх творах Д. Марковича проявилась особливість його творчої манери – вміння тримати читача в напрузі, вражати особливою настроєвістю, тією “тихою правдою” про життя людей по степах і хуторах Південної України. Відзначимо також, що за окремими буденними епізодами, випадками проступає в автора сприймання життя як цінності, синтезування конкретного в

загальнолюдському (“Він присягав”). Такими ж глибокопсихологічними є і “буденні” оповідання М. Левицького (“Перша льгота”), Л. Пахаревського (збірка “Буденні оповідання”), Т. Бордуляка (“Бідний жидок Ратиця”), Є. Ярошинської (“Адресатка померла”). Типологічна подібність у використанні прийомів і засобів зображення Д. Марковичем і вищеозначеними авторами при близькості проблематики їхніх творів свідчить про спорідненість творчих пошуків кращими представниками неонародницького напрямку в літературі на межі століть.

Цілком оригінальними і самобутніми в мистецькому доробку письменника є оповідання, які належать до типу так званої відкритої форми прози, – “Весна” і “Бразіліани”. Жанрова природа цих оповідань передбачає лише окреслення проблем (діалектично складні моменти людського життя), які з розв’язкою твору не зникають (фінал оповідань відкритий), а спонукають читача до роздумів.

Осібні стоїть у малій прозі досліджуваного автора автобіографічно-мемуарний цикл “З давно минулого” (спогади судового слідчого). Крім змістово-тематичних мотивів, єдність задуму циклу забезпечується присутністю авторського “я”. Типологічно близькими до творів циклу є розроблені іншими письменниками цього періоду різновиди жанру записок про пережиті події (М. Левицького “Записки лікаря”, У. Кравченко “Спогади вчителя”).

У дусі сповідальної стильової тенденції написане оповідання Д. Марковича “На Свят-вечір” з авторським підзаголовком “Різдвяне оповідання”. Воно є показовим у плані оновлення стильової манери автора, в намаганні шукати нові структурні елементи жанротворення. Проблема каяття вирішується за допомогою поєдинку двох голосів (внутрішній монолог головного героя поступово переходить у внутрішній діалог з другим “я”). Тільки в означуваний період маємо твори такого жанрового різновиду у Олени Пчілки “Збентежена вечеря”, В. Стефаніка “Святий вечір”, Є. Мандичевського “Святий вечір”, Л. Яновської “На Свят-вечір”, Г. Хоткевича “Різдвяний вечір”, Б. Лепкого “Перша зірка”. Всі вони будуються на контрасті переходу від святкової до буденної сторінки життя, та кожен з авторів виробляє для цього неповторні індивідуальні засоби майстерності.

Продовженням і вдосконаленням сповідальної манери повісткування стали літературно-публіцистичні нариси Д. Марковича “Мій сон”, “Мої гріхи”, “Final”. Вони стали сповіддю, звітом митця перед рідним народом.

Як і інші письменники, Д. Маркович продовжує розробляти нові тематичні пласти та шукає нових форм їх освоєння. У другій половині 900-х років у творчості прозаїка виразно посилились викривальні тенденції. Він створює ряд блискучих сатиричних новел “Бунт”, “Сюрприз”, “Він присягав”. У стильовому відношенні вони тяжіють до нової соціально-психологічної манери сатиричного зображення дійсності.

Вправним майстром синтезу “старої” подійності з “новітньою” фрагментарністю виявив себе Маркович у новелі “Невдалиця”. Особливо майстерно вдається авторові відтворити за допомогою прийому “оголеної думки” плин імпульсивних, спонтанних відчуттів головного героя. Цей новелістичний пуант,

тонкий психомалюнок є досить вдалою художньою знахідною митця, одним з провісників структурного типу малої прози “потоків свідомості”.

Одну з найкращих новел Д. Марковича “Іван з Буджака” класифікуємо як новелу акції, дії, якій притаманні ситуаційний поворот зовнішніх подій, хоча спостерігаємо і певний процес проникнення жанрових елементів лірико-психологічного складу.

Вельми майстерними і довершеними у творчому доробку Д. Марковича є зразки безфабульної прози: образки “У найми”, (“Образок з життя Дніпровського повіту 1887-8 року”), “Шматок”, “На Вовчому хуторі”. Ці новели відзначає концентрація дії в часі і просторі, лаконічність, стислість оповіді, вагомий струмінь ліризму і настроєвості.

Отже, одним із основних джерел розбудови системи жанрів малої прози Д. Марковича є постійний пошук шляхів оновлення творчої манери на вістрі умонастроїв доби і художнього мислення свого часу. У новелістичному доробку митця поруч з традиційними жанрами малої прози наявні твори як фабульної так безфабульної структури. Малій прозі Д. Марковича притаманна тенденція “індивідуалізації”, що дає їй право постати в типологічному ряду малої прози кінця XIX – початку XX століть.

Використана література:

1. Гундорова Т., Шумило Н. Тенденції розвитку художнього мислення (поч. XX ст.) // Слово і час. – 1993. – №1 – С. 55-67.
2. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – початку XX ст. – Л.: Академічний експрес, 1999. – 277 с.
3. Дорошкевич О. Підручник з історії української літератури. Методком Нарком освіти УРСР. – К.: Книгоспілка, 1924. – С. 172-185.
4. Засенко О. Треба жити по-новому, люблячи людей... // Маркович Д. По степах та хуторах: оповідання. Драма. Спогади. – К.: Дніпро, 1991. – С. 5-41.
5. Маркович Д. Твори: В 2-х томах. – К.: Дзвін, 1918-1919.
6. Франко І.Я. З останніх десятиліть XIX ст. Збір. тв.: У 50-т. – К.: Наукова думка, 1984. – Т. 41 – С. 326-398.
7. Черкаський Т. Дмитро Маркович // Маркович Д. По степах і хуторах. – К.: Рух, 1929. – С. 5-48.

Ліпницька І.М.

ПОЕТИКА ХУДОЖНЬОЇ ДЕТАЛІ В МАЛІЙ ПРОЗІ МОДЕСТА ЛЕВИЦЬКОГО

Найхарактернішими особливостями розвитку малої української прози на межі XIX-XX століть були стислість і економність художніх засобів. Саме в цей період художня деталь стає найпродуктивнішим мистецьким засобом. “На зміну переобтяженому нагромадженню подробиць приходять влучна, яскрава, семантично містка деталь, яка нерідко виступає ідейним і композиційним центром художнього твору” [4, 51].